

ПРИВАТНА КОРЕСПОНДЕНЦІЯ В. ВИННИЧЕНКА: АДРЕСУВАННЯ І СТИЛЬ

кандидат філологічних наук, Заболотна Т. В.

«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди, Україна, Переяслав – Хмельницький

У статті аналізується приватна кореспонденція В.Винниченка крізь призму епістолярної літературної критики, розкривається роль його листування у літературному процесі першої половини ХХ ст.. На матеріалі приватної кореспонденції В. Винниченка, Олександра Олеса, Лесі Українки, Є.Чикаленка та М. Горького вивчаються їхні погляди на роль і завдання літературної критики.

Ключові слова: епістолярій, епістолографія, епістолярна критика, епістолярна публіцистика, відкритий лист.

Zabolotna T. V. Частная переписка В. Винниченко: адресация и стиль/ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды, Украина, Переяслав - Хмельницкий

Рассматривается эпистолярное творчество В.Винниченко, одного из выдающихся украинских прозаиков ХХ века. Исключительное значение приобретает в этой связи осуществленный комплексный анализ переписки писателя с М. Коцюбинским, Е. Чикаленко, М. Горьким, Лесей Украинкой. На материале частной переписки В. Винниченко изучается его представление о роли и задачах эпистолярной литературной критики.

Ключевые слова: эпистолярій, эпистолография, эпистолярная литературная критика, эпистолярная публицистика, открытая переписка.

Zabolotna T. V. The private correspondens of V. Vinnichenko: address and style/ Pereyaslav-Khmelnitsky State pedagogical university, Ukraine, Pereyaslav-Khmelnitsky

The author analyzes V. Vynnychenko's private correspondence on the basis of the epistolary literary criticism and reveals. The article touches upon the theoretical aspects of the research of the writer's epistolary heritage. On the material of the private correspondence of V. Vynnychenko, Oleksandr Oles, Lesia Ukrainka, Y. Chykalenko and M. Gorky the author investigates their views of the role and tasks of literary criticism.

Key words: correspondence, epistolography, epistolary criticism, epistolary journalism, open letter.

Вступ.

Наприкінці 80-х років ХХ століття в Україні вперше з'явилась можливість для об'єктивного вивчення епістолярної спадщини В.Винниченка. Відтоді почали оприлюднюватись численні критичні та літературознавчі праці українських учених, у яких частково розглядалося й питання епістолярної майстерності В.

Винниченка. Згаданий науковий доробок репрезентують як студії авторитетних літературознавців (В. Гуменюка, М. Жулинського, Н. Крутікової, В. Кузьменка, С. Михиди, Л. Мороз, Д. Нитченка, В. Панченка, Г. Сиваченко), так і молодих науковців (Г. Баран, О. Гожики, Н. Гусак, Т. Масляничук, В. Хархун). Серед досліджень епістолярної спадщини В. Винниченка, уже оприлюдненої чи друкованої нині у періодиці, переважно більшість становлять численні статті-коментарі, де подаються фактичні відомості про публіковані листи. В умовах радянського тоталітаризму проблему епістолярної спадщини В. Винниченка розглядали лише вчені української діаспори, зокрема Г. Костюк, якому належить особлива роль: роль дослідника, архіваріуса та видавця творчої спадщини В. Винниченка. Літературознавець здійснив первісне упорядкування особистого архіву В. Винниченка, що після смерті письменника перейшов у розпорядження Української Вільної Академії Наук (УВАН) у США. Спостереження над архівними матеріалами знайшли вияв у численних історико-літературних та критичних розвідках Г. Костюка.

Останнім часом у вітчизняному літературознавстві з'явилась низка спеціальних праць, де розглядається епістолярна спадщина українських письменників, у тому числі й приватна кореспонденція В. Винниченка. Зокрема, це дослідження Г. Сиваченко, В. Дудка, В. Кузьменка, М. Коцюбинської, Н. Крутікової та інших. Значна частина епістолярної спадщини, а саме епістолярна публіцистика автора "Відродження нації", побачила світ у книзі "В. Винниченко. Публіцистика" (Нью-Йорк – Київ, 2002). Приватна кореспонденція письменника ще тільки повертається із небуття, а тому вимагає ретельного дослідження, неупередженого об'єктивного аналізу з урахуванням глибоких суперечностей епохи.

Метою статті є осмислення ідейно-естетичних особливостей епістолярної спадщини В. Винниченка, специфіки літературних дискусій та творчої індивідуальності митця у взаєморецепції з адресатами; проаналізувати приватну кореспонденцію В. Винниченка крізь призму епістолярної літературної критики та розкрити роль його листування в літературному процесі першої половини ХХ ст.;

У повсякденному житті, у підручниках, а часом і у літературній періодиці терміном "епістола" окреслюють аж чотири поняття: рід ("епічна епістола", "віршована епістола", "епістолярна драма"), жанр ("епістолярна публіцистика", "епістолярний роман"), стиль ("епістолярний стиль" та інші). Кардинально новий підхід до трактування поняття "лист" пропонує В. Кузьменко: "Лист письменника – це твір літературного та історіографічного жанру, позначений яскраво вираженою психологічною інтроспекцією та особистісним ставленням автора до дійсності і конкретного адресата, написаний з урахуванням специфіки кореспонденції певної історичної доби" [3, с. 55]. Науковець переконаний, що епістола полістильова. Ми поділяємо подібне потрактування епістоли, адже окремі листи існують як невід'ємні складові частини різних функціональних стилів. Так, кожна кореспонденція уміщує кілька стилів мови.

Існування двох стилів критики, двох її відмін, характерних для критики кожної літератури світу, – це причина появи письменницьких літературно-

критичних оцінок. Ю. Шерех у розвідці “Два стилі літературної критики” диференціює “рухому естетику” на “критику нагляду” і “критику вгляду”. Дотримуючись запропонованої схеми, виокремлюємо критику як “вглядову”, так і “наглядову”. І якщо “вглядова” критика заохочувала В.Винниченка на подальшу працю, то “наглядова” критика, як правило, відбивала бажання творити та викликала у реципієнта тривалі депресії.

У літературознавчих працях науковці умовно поділяють критико-дослідницьку продукцію у літературному процесі певного історичного періоду на “фахову і письменницьку (два крила одного організму) [1, с. 53]. У дослідженнях письменницький лист використовується як одне із джерел історії літературної критики. Отож, розгляд епістолярних діалогів В. Винниченка з відомими українськими та зарубіжними письменниками дає змогу з’ясувати процес формування літературно-критичних оцінок митця в епістолярній спадщині. Критичні судження, уміщені в листах, складають багатий матеріал для історіографії свого часу.

На основі новознайдених архівних матеріалів і оприлюдненого листування В. Винниченка аналізується епістолярна літературна критика творів як самого В. Винниченка, так і його сучасників, з’ясовуються її види, форми вияву й функції. Зокрема, виділяємо такі групи письменницьких кореспонденцій: листи, у яких письменник висловлює безпосередньо своє розуміння художнього твору чи ставлення до автора; листи, у яких В. Винниченко переказує авторам певних літературних творів судження власні чи чужі; листи-автокоментарі; епістоли зі зразками автокритики. Проаналізований епістолярій В. Винниченка дає підстави говорити про різножанрове забарвлення листів, тут спостерігаємо як поодинокі літературно-критичні відгуки, так і листи-рецензії, листи-огляди.

Багато критиків ідейно та тематично пов’язували окремі твори В.Винниченка з творами М. Горького, а чеські критики навіть називали В. Винниченка “українським Горьким”[5, с. 5]. Листи В. Винниченка поруч з листами М. Горького свідчать, як епістолярії культурних діячів осмислювали поточне літературне життя, як аналізувались та оцінювались твори сучасників, формулювались певні теоретичні засади літературно-критичної думки, окрім того, осмислювались взаємини митців. У листах М. Горького простежується полярне ставлення до України та українського письменника.

Проаналізована епістолярна спадщина В. Винниченка дає підстави стверджувати, що автор “Сонячної машини” володів рідкісним даром – умінням настроюватись на “хвилю” реципієнта. Перші епістолярні діалоги між В. Винниченком та М. Горьким – розлогі, докладні, сповнені почуття поваги листи. В. Винниченко – делікатний, коректний, енергійний адресант, його листи дають змогу глибше розкрити мотивацію вчинків реципієнта. Подальші епістолярні тексти В. Винниченка до М. Горького нагадують сухі повідомлення, які зводяться лише до вимоги – видання творів.

Констатуємо різне емоційне забарвлення у листах В. Винниченка. Так, у кореспонденціях до М. Горького він виступає як пристрасний полеміст, що вболіває за право українського народу розмовляти рідною мовою. Ключовою

проблемою їхніх епістолярних діалогів була проблема національної неволі, невирішення якої могло призвести до фізичного знищення українства.

Із М. Коцюбинським, навпаки, В. Винниченко максимально толерантний співрозмовник, спокійний, урівноважений. На наш погляд, не варто беззастережно приймати окремі думки чи критичні оцінки, розпорошені у листах обох авторів, слід враховувати особливості характерів та темпераменту митців. Якщо з М. Горьким В. Винниченко антагоніст, агресивний, гарячковий співрозмовник, то з шляхетним, надзвичайно делікатним М. Коцюбинським, він лояльний і стриманий реципієнт щоправда, дещо самозакоханий адресант.

Важливим питанням, розглянутим у статті, є питання про вплив російської літератури на В. Винниченка. З цього приводу аналізуються полемічні погляди дослідників. М. Рудницький, наприклад, зазначає, що письменник запозичив з російської літератури модне й революційне поняття статевої моралі. Н. Крутікова, зокрема, вважає, що підставою для порівняння творчості В. Винниченка з М. Горьким, Л. Андрєєвим, М. Арцибашевим була його зацікавленість діяльністю згадуваних митців, іноді його полемікою з ними, а частіше певні паралелі виникали внаслідок звернення і В. Винниченка, і його російських сучасників до “модних” у ті часи філософських та суспільствознавчих джерел (А. Шопенгауер, Ф. Ніцше та ін) [2, с. 126]. І. Кошова, дослідниця проблем статі у романах В. Винниченка, робить посилання на твори російських письменників, у яких В. Винниченко нібито свідомо трансформував чужий літературний досвід, використовуючи ремінісценції, запозичення, навіть травестування. Листи В. Винниченка наводять переконливі контр докази і спростовують твердження І. Кошової щодо простого наслідування чи механічного запозичення В. Винниченком “модних” сюжетів.

Епістолярна контактність – явище складне й неоднозначне. Адже листування є творчістю не тільки індивідуальною, а спільною, оскільки автор кореспонденції завжди має на увазі особистість адресата, свої з ним стосунки, його зацікавлення, погляди тощо. Через те листи однієї і тієї ж особистості до різних кореспондентів пишуться по-різному. Вони відрізняються як за тематикою, так і за стилем і навіть за тоном.

Питання листування В. Винниченка і Лесі Українки постає у науці про літературу з особливою вагомістю, оскільки репрезентує питання спадкоємних літературних зв'язків і новаторства. Лесі Українці було добре відоме “поводіння” В. Винниченка, вона ставилась до нього з повагою, але й із досадою, бо жалкувала, що В. Винниченко не тримався на тій висоті, яка б відповідала його особистості. З повагою – бо розуміла силу його таланту. Леся Українка вважала згубним проповідництво нових моральних принципів і якостей, які відстоював митець. До того ж письменниця зауважувала, що деякі п'єси молодого автора свідчать про “деволюцію Винниченка”. Та, врешті-решт, саме бажання В. Винниченка писати російською мовою викликало непорозуміння та незгоду Лесі Українки, вона бачила у цьому зраду – здачу позицій на користь “ласкових переможців”. У листі до П.Лаврова від 26.08. 1912 р. Леся Українка, збентежена “поводінням” В. Винниченка, писала, що немає у неї бажання “виступати під його (В. Винниченка – Т.З.) егідою”. Щодо оповідання «Голота»,

Леся Українка писала: «Винниченко аналізував натовп, розклав його на особисті і, таким чином, поглибив і загострив його психологію». Дослідницю зацікавили в «Голоті» передусім прикмети неоромантизму. На її думку, автор прекрасно змальовує «історію душі». «В. Винниченко, - писала Леся Українка, - взяв об'єктом свого спостереження великий натовп людей, 12 осіб робітників економії, та зате всього його вивчив і розчленив, і вияснив особистість кожного члена у її сутності»[6]. Тож, якщо у оповіданні «Суд» Леся Українка помічала трафаретність і грубість штрихів, то «Голоту» вважала одним із кращих творів письменника перших трьох років його літературної праці.

Леся Українка випробовує особистість тезою стоїцизму; В. Винниченко пропагує нову мораль – “чесності із собою”. Саме вона стала основою конкордизму. Про багаторазове “схрещення” творчих і суспільно-національних шляхів Лесі Українки й В. Винниченка свідчить також і стаття письменниці про В. Винниченка, нині, по суті, забута.

Наведені матеріали підтверджують реальні факти листування між В. Винниченком та Лесею Українкою.

Виокремлюємо цікаву групу листів Є. Чикаленка до В. Винниченка. У них часто згадуються імена представників української та російської еміграції, людей, які видавали “Раду”, “Київську старину”. І, звичайно ж, згадуються однопартійці. Досить назвати імена, які зустрічаються у епістолярії, щоб зрозуміти всю цінність історико-літературного документу: М. Горький, М. Коцюбинський, Леся Українка, М. Грушевський, С. Єфремов....

Тема переходу В. Винниченка до російської літератури знаходить місце у листах до Є. Чикаленка. В. Винниченко пише: «Скажу щиро: велика спокуса до того. Тим паче тепер, коли на мене чомусь у Росії починають звертати увагу. Ось тижнів три тому я дістав запрошення від нового товариства російських письменників «Содружество» взяти участь у їхніх збірниках. Мене вважають за «кита», як пише приятель, на якому держатимуться ці збірники. Мені одна з найвищих плат (300 – 400 руб. За аркуш). Мені пишуть, що мною дуже цікавляться, захоплюються.

Потім єсть якесь «Всеросійське бюро», яке розсилає по 250 газетах оповідання і статті відомих літераторів. Переді мною розгортається широке російське море. Серед лайок, якими мене обсіпали «ортодоксальні моралісти», я читаю часом у російській пресі таку прихильну критику, якої ніколи не чув від своїх. Мало того – там не тільки хвалять чи лають – починають розбирати, що найбільш мені потрібно. Я бачу свої хиби і дефекти, я вірю критикам (деяким) і це мене навчає. Я вже не кажу про матеріальний бік – я дістаю гонорар за свою працю, а не філантропію «Фонда допомоги», яка боляче ріже мою гордість і жагуче бажання бути на своїх ногах»[7, с. 314].

Дискусії В. Винниченка з Є. Чикаленком охоплюють велику частину епістолярію, де знаходимо критичні відгуки на твори, зокрема «Заручини» (уперше надруковане у зб. «На вічну пам'ять Котляревському». Київ, 1904, Т. 1), «Сила і краса» (надруковане уперше у ж. «Київська старина»

(1902, кн. 8-9). На думку Є. Чикаленка, два вищезгадані оповідання на одну тему, у яких центральною фігурою є жінка «і при тім сама, бо Мотря = Галі,

різняться вони тільки тим, що неінтелігентна жінка каже, що коли вона вийде заміж, то буде вірна своєму чоловікові, а інтелігентна заздалегідь збирається завести друга»[4]

Літературно-критичні оцінки М. Горького, М. Коцюбинського, Лесі Українки, Олександра Олеся, В. Винниченка та багатьох інших українських митців, висловлені у листах чи статтях, не були простою констатацією хиб і достоїнств окремих творів та поодиноких праць своїх колег. Перегляд та аналіз епістолярної спадщини згаданих авторів свідчить про вболівання митців за долю української літератури та зростання у ній талановитого поповнення.

Базуючись на аналізі конкретного матеріалу, підсумовуємо, що комплекс авторських змін не мав концептуального характеру. З усіх можливих видів переробок художнього тексту – сюжетно-композиційних, ідеологічних, стилістичних – В. Винниченко звертає увагу переважно на останні. Принципу художньої доцільності підпорядковувалися більшість мовностилістичних поправок, зроблених автором, а саме: скорочення, вилучення певних масивів тексту, заміна синонімічних слів тощо.

Вельми цінною для дослідників психології творчості письменника є інформація про виникнення та еволюцію творчого задуму, про зміни, внесені в рукописи, про умови та характер його творчої праці, трудність чи легкість самого процесу роботи над твором. Художню роботу митця авторка поділила на етапи: 1) виникнення задуму та період його обміркування; 2) реалізація задуму – процес написання; 3) етап перечитування, редагування, переписування, перекладання іншими мовами.

Висновки. Отже, проаналізований матеріал дає підстави виділити листовні критичні оцінки В. Винниченка і самооцінки його художніх творів як різновид письменницької літературно-критичної діяльності. Розглянуті листи не вичерпують усього спектру проблем епістолярної літературної критики. Однак вплив критичних суджень, уміщених у приватних кореспонденціях В. Винниченка та інших письменників на адресата, залишається незаперечним.

Література:

1. Вознюк Г. Майстерність письменницької критики / Г. Вознюк // Рад. Літературознавство. – 1983. - №7. – С.53.
2. Крутікова Н. Роман В. Винниченка “На весах жизни” у критиці/ Н. Крутікова // Київська старовина. – 2000. - №1. – С.126.
3. Кузьменко В. І. Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20-50-х років ХХ ст. / Володимир Іванович Кузьменко. – К. : 1998. – С.55.
4. Лист В. Винниченка до Є. Чикаленка // Центральний державний архів вищих органів України. Ф. 1823. – Опис 1.
5. Мольнар М. Забутий письменник? Передмова до “В. Винниченко. Оповідання”. / М. Мольнар. – Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі, відділ української літератури в Пряшеві, 1968. – С. 5-15.
6. Українка Леся (Винниченко): Стаття. 1901р. / Леся Українка // Українське літературознавство. – 1989. – Вип. 53. – С. 113 – 132.
7. Чикаленко Є. Щоденник. / Євген Чикаленко – Львів, 1931. – С. 314-317

References:

1. Voznyuk G. *Majsternist` py`s`menny`cz`koyi kry`ty`ky`* / G. Voznyuk // *Rad. Literaturoznavstvo*. – 1983. - № 7. – S.53.
2. Krutikova N. Roman V. *Vy`nny`chenka “Na vesax zhy`zny`” u kry`ty`ci* /N. Krutikova // *Ky`yivs`ka starovy`na*. – 2000. - № 1. – S.126.
3. Kuz`menko V. I. *Py`s`menny`cz`ky`j epistolyarij v ukrayins`komu literaturnomu procesi 20-50-x rokiv XX st.* / Volody`my`r Ivanovy`ch Kuz`menko. – K. : 1998. – S.55.
4. Ly`st V. *Vy`nny`chenka do Ye. Chy`kalenka* // *Central`ny`j derzhavny`j arxiv vy`shhy`x organiv Ukrayiny`. F. 1823*. – *Opy`s 1*.
5. Mol`nar M. *Zabuty`j py`s`menny`k? Peredmova do “V. Vy`nny`chenko. Opovidannya”*. / M. Mol`nar. – *Slovacz`ke pedagogichne vy`davny`cztvo v Braty`slavi, viddil ukrayins`koyi literatury` v Pryashevi, 1968*. – S. 5-15.
6. *Ukrayinka Lesya (Vy`nny`chenko): Stattya. 1901r.* / *Lesya Ukrayinka* // *Ukrayins`ke literaturoznavstvo*. – 1989. – Vy`p. 53. – S. 113 – 132.
7. *Chy`kalenko Ye. Shhodenny`k.* / Yevgen Chy`kalenko – *L`viv, 1931*. – S. 314-317